

Türkçe ve Felsefe Terimleri

Mustafa KARATAŞ

Dr. Mustafa Karataş

TÜRKÇE VE FELSEFE TERİMLERİ

ISBN 978-625-7880-25-1
DOI 10.14527/9786257880251

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2020, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki büyük çevrimiçi kamuya erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Ağustos 2020, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin
Kapak Tasarım: Pegem Akademi

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Ltd. Şti.
Çetin Emeç Bulvarı 1314. Cadde No: 37A-B Çankaya/ANKARA
Tel: (0312) 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 46661

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

İnsan, anlamak ve anlaşılmaq isteyen bir varlıktır. Bu isteklerin gerçekleşmesi için insan, hayatı boyunca “anlam”ın peşinden koşar. Bu süreci bir “anlam mücadelesi”ne dönüştüren ise sorgulamadır. Her soru, anlama biraz daha yaklaştığını hissettirir, insana. Oysa ulaşılan her anlam, gerçek ve doğru zannedilen bir yanılsamadan ibaret olduğu için yeni bir soruyu doğurur. Çünkü dil, sadece bir kodlamadan ibarettir ve bazen insanın anlaşılmasının önündeki en güçlü ve etkili doğal iletişim engeli olabilir!

Anlam uğrunda dile gelen tüm sorular, insanın içinde yaşadığı dünyayı, özellikle de diğer insanları tanımaya ve anlamaya çalışmasının birer göstergesidir. Bu nedenle de düşünmek ve sorgulamak, yani dili kullanarak dünyayı düzenleyebilmek insanın en önemli eylemleridir. İşte bu eylemleri gerçekleştirebilmenin ve bunu davranışlara dönüştürebilmenin önemini anlamaya ve tadını almaya başladığımda Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans eğitimi görüyordum.

Düşünmenin ne olduğunu, düşünmekten zevk aldığımı, sorulara ilgimin olduğunu, soru sormayı sevdiğimi de bu dönemde fark ettim. Elbette bu, o yıllarda birdenbire ortaya çıkan bir özellik değildi. Kendimi bildim bileli soru sormayı seviyordum. Ancak soru sormanın bir öz güven ve cesaret göstergesi olduğunu ve bunun da ancak özgürce konuşulabilen, tartışılabilen sosyal ortamlarda ortaya çıkabildiğini, öz güvenle ortaya çıkan bu davranışın ise daha sonra bir beceriye, öğrenme ve anlama biçimine dönüşebildiğini hem öğrencilik hem de hocalık yıllarımda anladım.

Düşünmenin ve soru sormanın bir sorumluluğu ve bedeli vardır. Bu bedel de “huzursuz” olmak ve “huzursuz” olmayı, bundan zevk alarak yaşamayı kabul etmektir. Hatta bir tür “acıdan zevk almak”tır. İşte bu “bilim insanı” olmak demektir. Çünkü bilim insanı; merak eden, merakını sistemli bir düşünme ve sorgulama etkinliğiyle gidermeye ve ulaştığı her sonucu anlamlandırmaya çalışan insandır. Bu süreç bilim insanının her zaman “düşünceli” olması sonucunu doğurur. Türkçede düşünceli sözcüğünün bir anlamı da

“kaygılı, tasalı”, yani “huzursuz” demek değil midir? İşte ben de bu bedeli ödemeye hazır ve istekliydim. Bir ömür bedel ödemeye karar verdiğimde henüz üçüncü sınıftaydım. Bilim insanı ve öğretim üyesi olmak istiyordum.

Bir taraftan “Yeni Türk Dili” alanında yüksek lisans ve doktora eğitimim diğer taraftan yeni başladığım “Türk Dili Okutmanlığı” görevim sürecinde merak etmek, okumak, düşünmek ve soru sormak vazgeçilmezlerim oldu. Öğrenirken de öğretirken de bunlardan hiç vazgeçmedim. Bir gün, öğrencilerime “düşünme”nin önemini anlatarak onları düşünmeye zorladığım için bana, “Bizi anlamıyorsunuz, Hocam. Biz meslek lisesinden sınavsız gelen meslek yüksekokulu öğrencileriyiz. Biz düşüneyiz!” diye sertçe çıkışan öğrencimin sözleri beni sarsmış, üzmüş, şaşırtmış ve tüm eğitim sistemini tepeden tırnağa sorgulamama sebep olmuş olsa da bu yoldan hiç dönmedim.

Sadece bilgiye ulaşmak değil, insanı anlamak için de düşünmek ve soru sormanın işlevini ve önemini akademik eğitim sürecinde çok daha iyi anladım. Bilgiye ulaşabilmek için bilim insanının ürettiği bir metni anlamak gerekiyordu. Bu ise ancak o metnin üretildiği bilim dilini, o dilde kullanılan kavramları ve kavramları işaretleyen terimleri anlamakla mümkündü. Kavramlar bilimin kapısıydı ve bilimin dünyasına girebilmek için de bu kapının anahtarlarına sahip olmak gerekiyordu. Terimlerin birer anahtar olduğunu, bu anahtarlardaki sorunun kavramların ve dolayısıyla da bilimin anlaşılmasını engelleyeceğini o günlerde fark ettim ve o günden itibaren “Doğru anahtar nedir?” sorusu ve terim konusu hep zihnimi meşgul etti.

Genel olarak dil, özelde ise Türkçe üzerine aldığım eğitimin bana kazandırdığı düşünme ve sorgulama becerisi, merakı ve dil ile felsefenin vazgeçilemez birlikteliği nedeniyle dille ilgili tüm sorularım beni felsefeye götürdü. Bu durum, her zaman felsefeye olan ilgimin canlı kalmasını sağladı. Ancak bu ilgi ders yoğunluğu ve akademik öncelikler nedeniyle hep seviyeli ama vazgeçilemez bir birliktelik olarak kaldı.

2019’da Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Felsefe Bölümü tarafından düzenlenen ve ana teması, “İnsanı Anlamak” olarak be-

lirlenen I. Uluslararası Kapadokya Felsefe ve Sosyal Bilimler Kongresi (CAPASS2019 25-27 Nisan 2019, Nevşehir) benim için çok güzel bir fırsat oldu. Kongreyi düzenleyen meslektaşlarımın tavsiyesi ve cesaretlendirmesi üzerine kongreye katılmaya karar verdim ve yazmak istediğim konuyu da kısa bir süre sonra belirledim: Türkçe ve Felsefe terimleri.

Bu konuyu seçmemin birkaç nedeni vardı. Ancak temel neden, elbette Türkçe duyarlılığımıdır. Türklük bilimi (Türkoloji) eğitimi almaya başladığım andan itibaren genel olarak dil sistemi özel olarak da Türkçenin tüm ayrıntılarını, işleyişini, olanaklarını, gücünü, binlerce yıldır kullanılan tarihi ve çağdaş tüm kollarını öğrenmeye ve 17 yıldır da öğretmeye çalışıyorum, çabalıyorum. Türkçeyle ilgili olumsuz düşüncelere, ön yargılara, bilgisizliklere karşı ana dilimi gücüm yettiğince savunuyorum, buna hiç de ihtiyacı olmamasına rağmen. İtiraf etmeliyim ki bu süre içerisinde “Türke Türkçenin pazarlamasını (propoganda) yapmak zorunda kalmak” beni hep düşündürmüştü ve içinde bulunduğumuz durumu sorgulamama neden olmuştur.

Bir Türkçe araştırmacısı ve gönüllüsü olarak özellikle akademi üzerinde en çok durduğumuz, tartıştığımız, türlü düşüncelere cevap vermek, açıklama yapmak zorunda kaldığımız konu terim sorunu olmuştur. Çünkü özellikle başta Türklük bilimi, dil bilimi ve felsefe olmak üzere farklı alanlardaki terim tartışmalarında, bilim insanlarının Türkçe terimler konusundaki ön yargıları, Türkçenin bilim ve felsefede yetersiz olduğu düşünceleri, Türkçeleştirme çabaları karşısındaki küçümseyici tutumları, ideolojik yaklaşımları karşısında, her zaman bilimin gereği olan nesnellikten kopmamaya çalışarak aldığım dil ve Türkçe eğitiminin kazandırdığı temel bilgileri kullanarak ama hiçbir zaman “dil ırkçılığı” yapmadan Türkçenin yanında, tarafında durdum.

Savunduğum görüş her zaman şu olmuştur: Dil sadece bir araçtır ve dünyadaki hiçbir dil dilbilimsel olarak zengin veya fakir şeklinde nitelendirilemez. Her dil onu kullanan toplumların ihtiyaçlarına cevap verebilecek biçimde işler ve gelişir. Türkçe de, Orhun yazıtlarını başlangıç noktası olarak kabul etsek bile, en az 1300 yıldır yazı

dili, 1000 yıldır da bilim ve felsefe dili olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, Türkçenin bilim ve felsefe yapma konusunda yeterli olmadığı görüşü bilimsel olarak kesinlikle kabul edilemez. Yetersizlik dille değil, insanla ilgilidir. Türkçe, günümüzde, bir felsefe ve bilim dili olarak tarihinin en güçlü dönemini yaşamaktadır. Her bilim dalıyla ilgili binlerce Türkçe kitap yayımlanmaktadır. Ancak felsefe terimleri veya felsefe dili konusunda bir eksiklik varsa bunun en önemli nedeni üretilen bilginin yetersizliği ve bu dili kullanan insanlardır. Çünkü bilgi üretmek dile hizmet etmektir. Türkçenin felsefe ve bilim dili olarak gelişmesi felsefeyi ve bilimi ancak Türkçe yapmakla mümkündür. Yeni bilgiler üretilmeli, üretilene Türkçe ad verilmeli, bu terim çeşitli yayınlarla insanlara duyurulmalı ve böylece terimin yaygınlaşması sağlanmalıdır. İşte o zaman hem bilime hem de Türkçeye çok büyük bir hizmette bulunulmuş olur.

Bu konuyu seçmemin diğer bir nedeni ise Tanzimat'tan günümüze Türk düşünce hayatında en çok tartışılan konulardan biri olan felsefe dili ve Türkçe felsefe terimleri konusunda sadece felsefecilerin çalışmış olması, yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak sözlük olması ve Türklük bilimi alanında, incelediğimiz kadarıyla, sadece felsefe terimlerini ele alan bilimsel bir dil çalışmasının yapılmamış olmasıdır.¹

Bu amaç ve düşüncelerle başlanan bu çalışma disiplinler arası çalışma olması nedeniyle süreç içerisinde önemli zorluklarla karşılaşmıştır. Özellikle de bir Türklük bilimci olarak her ne kadar incelenen malzeme bir dil ürünü (sözcük, terim) olsa da, felsefenin sularına girmek çalışmanın en büyük güçlüğü olmuştur. Felsefecilerin konuyu ele alış biçimlerinin ve bakış açılarının farklılığı, dilleri, farklı akım, okul (ekol) ve hatta ideolojilerine göre değişen terminolojileri vb. birçok etkenden dolayı terim konusuyla ilgili yapılan araştırma ve okumalarda çok zorluk çekilmiştir. Ancak en çok zorlayan durumun, felsefenin “öz”ünden, yani temelde bir sorgulama etkinliği olmasından kaynaklandığı da belirtilmelidir. Çalışma

1 Burada elbette, 1943'te Mehmet Ali Ağakay tarafından yapılan ve TDK tarafından basılan *Türkçe Felsefe Terimlerinin Dil Bakımından Açıklanması* *Dolayısıyla Bazı Kelime Yapı Yolları* eserini anmadan geçmemek gerekir.

sürecinde, okunan tüm yazıların, bizlere, temelde bir düşünme ve sorgulama etkinliği olan felsefenin kavramlar ve terimler üzerinden sürdürülen bir disiplin olması nedeniyle terim konusunda da felsefecilerin uzlaşabilmesinin imkânsıza yakın olduğunu düşündürdüğünü de belirtmeliyim.

Bu konuyla ilgili burada dikkat çekici bir örneği sizlerle paylaşmak isterim: Nusret Hızır, 1977'de “Kavram Kargaşası” başlıklı bir bildiriyle “kavram kargaşası” ifadesini felsefi açıdan tartışmış ve Türkiye’de bir kavram kargaşasından değil, “kavram çatışması”ndan söz edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Hızır’ın konuşmasının ardından M. Özgü, N. Hızır, S. Sinanoğlu, A. Sayılı, B. Güvenç, İ. Kucuradi, S. Şener ve M. Küyel gibi Türkiye’nin çok önemli felsefecileri kavramın “kargaşa” mı yoksa “çatışma” mı olduğu konusunda uzun uzun tartışmışlardır! Suat Sinanoğlu, tartışmanın sonlarına doğru yaptığı konuşmasında bu durumu şöyle özetlemiştir: “*Öyle anlaşılıyor ki, felsefecilerle anlaşmak güç bir iştir; zaten derler ki felsefeciler bir araya geldiler mi, hiç anlaşamazlar. Biz de kavramların Türkiye’deki durumunu saptayacağımız yerde, kavram çatışmasını, kavram kargaşasını tartışır duruma geldik.*”²

Çalışma sürecinde bizi zorlayan diğer bir husus ise konunun kendisinden, yani Türkçeden kaynaklanmaktadır. Örneğin, içerisindeki 1121 terimden sadece 8’i Türkçe kökenli olan ve maddeleri, örneğin “*Indiscernables (Principe des): Gayr-i kâbil-i temyiz şeylerin kânun-u mebdei*” biçiminde bir dille kaleme alınan *Kâmûs-ı Felsefe’de Münderic Kelimât ve Ta’birât için Vaz’ ve Tedvini Tensîb Olunan Istilâhât Mecmûası*’nın³ (Alpyağlı 2015, C I: 27) felsefe alan yazınında (literatür) “ilk müstakil Türkçe terim çalışması” olarak kabul edilmesi;

“*Subjectif [Subjektif]: Subjectif. Nefsî, enfüsü. 1. Bilgi nazariyesinde ve metafizikte: Düşünen sujeye (mütefekkir nefse) ait olan. Şurda olan. Zihni. Subjektif hadiseler: Psişik hadiseler. [Objektifin zıd-*

2 Sinanoğlu 1981: 131-146’dan aktaran Alpyağlı 2015: 388-401.

3 Maârif-i Umûmiyye Nezâreti, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1330, 74 s. (Kara 2016: 47).

dı] (...)” maddesinin (Alpyağlı 2018: 193-194) bulunduğu Haydar Tolun tarafından 1934’te yayımlanan *Felsefe Vokabüleri’nin* felsefe alanyazınında “Öztürkçecilik etkisiyle yazılan ilk Türkçe sözlük” olarak değerlendirilmesi bu eserlerin “Türkçeliğinin” ve “Türkçesinin” sorgulanmasına neden olabilmektedir.

Ayrıca, Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’in 50’li yıllarına kadar yapılan çalışmalar göz önüne alındığında, bu terimlerin hangilerinin Türkçe olduğu da tartışmalıdır: Köken olarak Türkçe olanlar mı; Arapçadan, Farsçadan, Fransızcadan alıntılananlar mı, Arapça köklerden türetilmesine rağmen Arapçada dahi olmayıp dönemin yazı dili olan Osmanlı Türkçesinde kullanılanlar mı: *Aberration* (Fransızca)⁴ - *Dâlâl* (Bugün Kullanılan)- *Sapınc* (Kolca bulunan Türkçe karşılık) (Ruh ve Felsefe Terimleri, TDK, 1936); *Délire* (Fransızca) - *Sabuklama*-(Eski Şekil)-*Hezeyan*, *Sayıklama* (Yeni Kabul Edilen Şekil)⁵

Burada birkaç örneği verilen terimlerin ilgili kavramı karşılama durumu bir kenara bırakılacak olursa bütün bu terimlerin Türkçe felsefe terimleri çalışmalarında yer alması bu terimlerin “Türkçeliğinin” tartışılması sonucunu ortaya çıkarmakta ve bu terimler “Türkçe midir?” “Ne kadar Türkçedir?” “Nasıl Türkçedir?” sorularının sorulmasına neden olabilmektedir. İşte bu durum, Tanzimat’la başlayan özellikle bilim dili ve terimler konusuyla ilgili bu soru ve tartışmaların günümüzde hâlâ devam ediyor olması, konunun özellikle Türkçelik bilimi açısından ne kadar sorunlu olduğunu göstermektedir. Bu durum herkesin bir Türkçe algısının ve anlayışının olduğu gerçeğini ifade etmektedir. Bu nedenle de tıpkı geçmişte olduğu gibi günümüzde de “Hangi Türkçe?” sorusuna verilebilecek cevaplarda Türkçelik bilimcilerin uzlaşması çok zor görünmektedir.

Türk dili uzmanlarının çok iyi bildikleri bu konunun, alan dışından bu çalışmayı okuyanlar tarafından daha iyi bir biçimde anlaşılabilmesi için *Sözden Yazıya Türkçenin Gelişimi* başlıklı bölüm

4 Örneklerdeki bu ve diğer parantez içerisinde yazılanlar eserde yer alan ifadelerdir.

5 *Orta Öğretim: Psikoloji, Sosyoloji, Mantık, Felsefe ve Pedagoji Terimleri*

uzun ve biraz ayrıntılı işlenmiştir. Çünkü Türkçenin tarihinin, yazı dili olma sürecinin sadeleşme evrelerinin bilinmeden Türkçe felsefe dili ve terimleri konusunun ve bu terimlerin dilinin anlaşılabilmesi mümkün değildir.

Araştırma sırasında, konuyla ilgili okunan yüzlerce çalışmadan hareketle yaşadığım bir şaşkınlığı ve üzüntüyü de burada itiraf etmek isterim: Dünyada ana dilini böylesine tartışma konusu hâline getiren ve ana dilinin yetersiz olduğunu ısrarla savunan aydınların olduğu başka bir millet var mıdır, bilemiyorum! Neyse ki bu hiç de azımsanmayacak kitlenin karşısında, Türkçeye güvenen, “Türk”çe düşünen ve Türkçeyle üreten bilim insanlarımızın sayısı daha fazla! Bu bilim insanlarımız da; Türkçenin imkânları ve sınırları kadar özgür, Türkçenin kendilerine sunduğu imkânlar kadar gerçeği görebildiklerinin farkındalar. Çünkü düşüncenin sınırlarını ana dilinin çizdiğini çok iyi bilirler. İşte bu kahramanların Türkçe için verdikleri mücadele, gösterdikleri çaba da kesinlikle övgüyü ve saygıyı hak etmektedir.

Sonuç olarak, hakkında yazılmış yüzlerce yazıya, yapılan araştırmaya, yazılan tezlere rağmen konunun hâlâ güncelliğini koruması ancak felsefe terimlerinin Türkçesinin, yani Türkçe olarak özelliklerinin ayrıntılı bir bilimsel çalışmayla incelenmemiş olması, konuyu ağırlıklı olarak dil veya Türkçe konusunda uzman olmayan kişiler tarafından tartışılması ve Türkçenin ideolojik tartışmalara alet edilmiş olması, böyle bir çalışmanın yapılmasını zorunlu kılmış ve bu kitap ortaya çıkmıştır.

Türkçe ve Felsefe Terimleri adını taşıyan bu kitap, Giriş dışında 4 bölümden oluşmaktadır:

Giriş bölümünde, terimin öncelikle bir dil birimi olması nedeniyle, bu birimlerin dilcilik açısından bulunduğu yeri belirlemek amacıyla genel bir değerlendirme yapılmıştır. Burada, öncelikle *Diller Arası İlişkiler ve Alışverişler* konusu ele alınmış ve ardından bu alışverişlerin en temel unsuru olan bilgi kavramı ve bilginin bilim dili aracılığıyla kavram ve terime dönüşümü incelenmiştir. Bu değerlendirmede; toplumlar ya da medeniyetler tarafından üretilen bilgilerin eğitim ve öğretim amacıyla yazıya geçirilmesini zorunlu

kılan bir etkinlik olarak bilimin temelinin terime dayandığı, terimlerin de birçok açıdan incelenebilecek bir konu olduğu, terim-kavram ilişkisinin terim biliminin temeli olduğu, terim ve kavramların da toplumlar/medeniyetler arasında önemli bir alışveriş unsuru olduğu ve bu alışverişlerin temelde bir dil alışverişi olması nedeniyle de yabancı bir dilden yapılan terim alıntılarının dillerde birtakım değişiklikler yarattığı, toplumların geçirdiği düşünce evrelerinde dillerde görülen bu değişimlerin gerek düşüncede gerekse dilde ciddi birtakım sancılara, sorunlara neden olabildiği ve böylece de “terim sorunu” adı verilen konunun gündeme geldiği belirtilmiştir. Dolayısıyla, Giriş başlığı altında felsefe terimleri konusunun aslında diller arası ilişkiler ve kavram pazarlaması çerçevesinde ele alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Felsefe Kavram ve Terimleri alt başlığında çalışmamızın ana konusu olan felsefe kavram ve terimleri ele alınmıştır. Burada, felsefenin ve dolayısıyla felsefe kavram ve terimlerinin ortaya çıkışı ve dünyaya yayılması yine diller arası alışverişler açısından ele alınmıştır. MÖ. 6. yüzyıldan itibaren sistemli bir biçimde üretilen felsefi bilgilerin (kuram, kavram ve terimler) Orta Çağ ve Rönesans'ta çeşitli tercüme ile Batı dillerine geçmeye başladığı, felsefenin özellikle Batı'daki gelişiminde Yunan medeniyetinin temel kaynak olduğu ve bu nedenle de felsefe terimlerinin önemli bir kısmının Grekçe (Eski Yunanca) üretildiği ifade edilmiş ve böylece doğduğu toprakların dili olan Grekçeyi, üretilen kavramlara verilen adlarda yaşatan felsefenin, bu alandaki birikimlerin ve diğer alanlardaki (bilim, sanat, teknoloji vb.) bilgilerin kazandırdığı ekonomik, sosyal veya psikolojik güç sayesinde taşındığı tüm medeniyetlere bu kavram ve terimlerin aktarılmasını sağladığı belirtilmiştir. Dolayısıyla, terim konusunun ele alındığı çalışmanın bu bölümünde bazı örnekler üzerinden Antik Yunan Dönemi ve sonrasında, çeşitli felsefe geleneklerinde, o medeniyetin filozofları veya düşünürleri tarafından üretilmiş ya da yaygınlaştırılmış kavram ve terimlerin bütün dünyada ses, biçim veya anlam farklılıklarıyla kullanıldığı gösterilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak bu başlık altında, üreten (düşünür, filozof, bilim insanı) ile üretilen (terim) arasındaki ilişkinin önemine dikkat çekilmiş ve üretenin dilinin ürettiği terimin de dili olduğu vurgulanmıştır.

1. Bölüm, *Sözden Yazıya Türkçenin Gelişimi* başlığını taşımaktadır. Burada ana hatlarıyla Türk dilinin gelişimi üzerinde durulmuştur. Bilginin, “bilen” (özne) ile “bilinen” (nesne) arasında gerçekleşen sürecin sonucunda “bilen”in diliyle ortaya çıktığına göre, “üreten” aynı zamanda “bilen”dir ve terimler de bilme eyleminin bir sonucudur. Bu gerçekten hareketle, Türk düşüncesinin dildeki izlerini yansıtmaya nedeniyle Türkçenin sözlü ve yazılı tarihinin bilinmeden Türkiye’deki terim konusu veya sorununun anlaşılamayacağı belirtilmiştir. Türkçenin yazı dili ve bilim dili oluşunun Türkçenin çeşitli kollarında (yazı dili, lehçe) farklı bir gelişim gösterdiği, ancak bu çalışmanın temel konusunun Türkiye Türkçesi olması nedeniyle, terim tartışmalarının Oğuzcanın gelişimiyle (*sözlü dil > yazılı dil > yazı dili > yüksek dil*), Türkçecilik hareketleriyle ve Türkçenin (Türkiye Türkçesi) bilim ve felsefe dili olarak gelişimiyle doğrudan ilişkili olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Bu bölümdeki *Felsefe ve Türkçe* alt başlığında, felsefe ile Türkçe ilişkisine değinilmiş ve gerek Türklük bilimi (Türkoloji) gerekse felsefe alanyazınındaki (literatür) birçok çalışmada görülen *Türk felsefesi* ifadesinden kaynaklanan kavram karmaşası ‘*Türkçe Felsefe (Türk Düşüncesi)* ve *Türkçede Felsefe* başlıkları altında tartışılmış ve yine dilden, Türkçeden hareketle çözülmeye çalışılmıştır.

Bu başlık altında, kültürel hayatta biçimlenen ve “dünyayı algılama biçimi, düşünce biçimi” anlamındaki felsefenin Türklerde hem sözlü hem de yazılı geleneğe göstermesiyle birlikte sistemli, planlı, geleneği/okulu/ekolü olan ve evrensel niteliğe sahip bir disiplin olan felsefenin kendini sadece yazı dilinde gösterdiği, bu açıdan felsefe ile bilimin birleştiği ve bu nedenle de Türklerde felsefe ve bilim dilinin Türkçenin yazı dili olarak işlenip kullanılmasına bağlı olarak geliştiği, hatta terim tartışmalarının da bu süreçte başladığı ve yaşandığı vurgulanmıştır.

2. Bölümün başlığı *Osmanlı’dan Günümüze Felsefe Terimleri*’dir. Sistemli, geleneği olan ve evrensel bir düşünüş biçimi olarak felsefe, Türk düşünce hayatına İslamiyet ile Arapça aracılığıyla girmeye başlamasına rağmen dil, kültür ve düşünce dünyamıza etkisi açısından

çok daha etkili bir biçimde 18. yüzyıldan itibaren Batı'dan ve Fransızca aracılığıyla hayatımıza girmeye başlamıştır. Türkçenin felsefe dili olarak tartışılmaya başlamasının dönüm noktasını da bu süreç oluşturmaktadır. Çünkü Osmanlı aydınları tarafından Türkçenin de niteliğinin tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Böylece Türkçede, sistemli ve evrensel bir düşünüş biçimi olarak felsefe disiplini kurulmaya çalışılmıştır. İşte bu süreç göz önüne alınarak Türkçe felsefe terimleri üç başlık (*Lâle Devri, Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemleri, Türkiye Cumhuriyeti Dönemi*) hâlinde ve ana hatlarıyla özetlenmiştir.

Meşrutiyet sonrasında görülen Türkçe felsefe dilinin gelişmesi ve felsefe terimleri konusundaki gelişmeler de, bu gelişmeleri belirleyen siyasi şartlar göz önüne alınarak dönemler halinde incelenmiş ve bu dönemlerde yayımlanmış olan felsefe terimi sözlüklerinden yazarın terim konusuna bakış açısının anlaşılması ve kullandığı dilin görülmesi için mutlaka küçük birer örnek verilmiştir.

Bu başlık altında, felsefe dili ve terim sorunu/tartışmalarının Osmanlı Devleti'nin Batı'yla kurulan ilk kültürel temasların sonucunda başladığı ve bu değişime bağlı olarak terim tartışmalarının o dönemdeki Türkçenin niteliği konusundaki tartışmalarla birlikte sürdüğü, bu nedenle de süreç içerisinde dil tartışmalarını belirleyen siyasi etkenlerin aynı zamanda felsefe terimleri için de geçerli olduğu vurgulanmıştır.

Felsefe Terimlerinin Türkçesi başlığını taşıyan 3. Bölümde, Türkçe felsefe terimlerinin dil açısından yapılarına dikkat çekilmiştir. Konu, edinilen veya öğrenilen yeni bir bilginin, kavramın adlandırılması sürecinde yeni bir sözcüğe ihtiyaç duyulması ve sözcük türetme olanaklarının kullanılarak yeni bir sözcük türetilmesi süreci açısından ele alınmıştır. Buna göre felsefe terimleri; sözcük türetme yolları, terim türetme yolları, Türkçenin sözcük/terim türetme yolları açısından zenginliği ve gücü, 1932 sonrasındaki Türkçe çalışmalarından bu güçten etkin bir biçimde yararlandığı, binlerce terim türetildiği ancak günümüzde hala terim tartışmalarının sürdüğü, en önemli sorunu ise terimlerde birlik olmamasının olduğu dile getirilmiştir. Burada ifade edilmeye çalışılan düşünceler, farklı gelenekler

(ekoller/okullar) tarafından yaygın olarak kullanılan felsefe sözlüklerinden seçilen terimler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada kullanılan felsefe sözlükleri şunlardır:

Felsefe Terimleri Sözlüğü/FTS (Bedia Akarsu, 2001),

Felsefe Sözlüğü/PFS (Ahmet Cevizci, 2010),

Felsefe Sözlüğü/FS (Abdülbaki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ü. Hüsrev Yolsal, 2003),

Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü/FTDS (Süleyman Hayri Bolay, 2004),

Kutadgu Bilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü/TFBS (Ş. Teoman Duralı, 2013).

Bunlardan Akarsu'nun sözlüğü, madde başlarının hemen hemen tamamının Türkçe terimlerden oluşması nedeniyle, Cevizci ve Güçlü'nün sözlükleri felsefe çalışmalarında en yaygın kullanılan sözlükler olması nedeniyle, Bolay'ın sözlüğü ise ağırlıklı olarak geleneksel terimlerin tercih edildiği bir sözlük olması nedeniyle, Duralı'nın sözlüğü ise son çıkan felsefe sözlüklerinden biri olmasıyla nedeniyle seçilmiştir.

Burada, B. Akarsu'nun *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (FTS) yapı özellikleri açısından dikkat çekici olduğu düşünülen bazı felsefe terimlerinin diğer sözlüklerdeki durumu gözlenmiş ve bu terimlerin yapısı incelenerek dil bilgisi açısından Türkçenin kurallarına uygun olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken Türklük biliminde (Türkoloji) kullanılan biçimbilimsel (morfolojik) inceleme yöntemi uygulanmıştır.

Bu başlık altında, terimlerin tutunma durumunda, yani sözlüklerde madde başı olup olmamasında ve yaygın olarak kullanılmasında terimlerin yapısının sanılanın ya da iddia edilenin aksine çok az etkili olduğu, hiç tutunmayan terimlerin Türkçe açısından son derece sağlam olabildiği gibi çok tutunan bir terimin ise Türkçe açısından sorunlu olabildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Türkçe felse-

fe terimlerinin yapısı göz önüne alındığında bu terimlerin tutunup tutunamamalarında en belirgin olan etkenin, felsefe uzmanlarının içinde yetiştikleri geleneğe, ideolojik konumuna göre veya kişisel bir tercih olarak terimleri kullanmaları olduğu vurgulanmıştır.

4. Bölüm, çalışmanın son başlığı olan *Felsefe Terimlerinin Tutunması*'dir. Bu çalışmanın en önemli tezi olan “*Türkçe felsefe terimleri de birer dil ürünüdür ve her ürün gibi bu terimler de etkili bir pazarlama sonucunda yaygınlaşarak ve sözlüklerde yer alarak tutunabilir.*” görüşünün açıklanmaya çalışıldığı bu bölümde, öncelikle toplumlar arasında gerçekleşen kavram alışverişi sürecinde bir kavramın üretilmesinden terim olarak alıntılanmasına kadar olan sürecin Türkçe örnekleminde geçirdiği aşamalar hakkında bilgi verilmiştir.

Yeni alıntılanan bir kavrama karşılık üretilen “yeni” Türkçe terimin yaygınlaşarak kullanılması ve o alana ait terim sözlüklerinde yer alabilmesi için bu terimlerin de pazarlanan bir ürün olarak düşünülmesi gerektiğinin dile getirildiği bu bölümde, Türkçe bir felsefe teriminin tutunduğunun göstergesinin öncelikle terim sözlüklerinde yer alması, yani üretilen terimin *sözlükselleşmesi* olduğu belirtilmiştir.

Genelde bütün Türkçe terimlerin özelde ise felsefe kavramlarına karşılık üretilen Türkçe terimlerin tutunmasını etkileyen birçok etkenin bulunduğu ifade edilmiş ve bu etkenler başlıklar altında açıklanmaya çalışılmıştır. Bu başlıklar, alanyazında ilgili nedenden kaynaklanan terim tartışmalarıyla örneklendirilmiştir.

Bu bölüm, günümüzde felsefe terimlerindeki sorunların bir sonucu olarak bu alanda terim birliğinin olmadığı felsefe kitaplarının adlarına da yansıdığı kitap kapaklarından alınan örnekler gösterilerek tamamlanmıştır.

Sonuç olarak, bu eserde Türkçe felsefe terimleri konusu, diller arası ilişkiler ve kavram alışverişi çerçevesinde ele alınmış, Türkçe felsefe terimlerinin tutunmasını belirleyen etkenlerle ilgili tespitlerde bulunulmuş ve sorunun çözümü hakkında da öneriler paylaşmıştır.

Türk felsefe ve bilim dünyasına, dolayısıyla da Türkçeye hizmet etme amacıyla, terim konusunu farklı bir bakış açısıyla ele alabilme çabasıyla ve Türk felsefesi ile Türkçe için emek vermiş, çalışmış, üretmiş insanların haklarını teslim etme kaygısıyla, yaklaşık bir buçuk yıllık bir çalışmayla ortaya çıkarılmış bu kitabın tüm Türkçe ve felsefe meraklılarına düşündürücü ve yararlı olmasını diliyorum.

Bilimin anahtarı olduğunu düşündüğümüz terim konusunun ele alındığı bu kitabın yazılma sürecinde birçok kişinin destekleri ve yardımları oldu:

Öncelikle, süreç içerisinde karşılaştığım tüm güçlüklerde bana tam anlamıyla danışmanlık eden, kaynaklara ulaşmam konusunda yardımcı olan ve kitabı baştan sona tam anlamıyla didik didik ederek bir felsefeci titizliğiyle okuyan ve düzelten kıymetli meslektaşlarım, arkadaşlarım Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Felsefe Bölümü öğretim üyelerinden Bölüm Başkanı Doç. Dr. Faruk Manav ve Dr. Öğr. Üyesi Oya Esra Bektaş'a,

İnsanlık tarihi ve kültür tarihi konularında karşılaştığım güçlüklerde bir antropolog bakışıyla yardımcı olan, kaynak öneren ve kitabı okuyarak gerekli düzeltmeleri yapan Doç. Dr. Yener Bektaş'a,

Kitabımızı büyük bir dikkat ve titizlikle bir Türklük bilimci ve dilci olarak okuyan, düzeltmeler yapan ve görüşlerini paylaşan meslektaşım ve bölüm arkadaşım Doç. Dr. Filiz Meltem Erdem Uçar'a,

Sosyoloji alanındaki terimler ilgili görüş alışverişinde bulduğumuz ve bize kaynak temini açısından destek olan sevgili meslektaşım Dr. Öğr. Üyesi Neval Karanfile,

Terim konusunda doktora tezi hazırlamış bir dil bilimci olarak çalışmam boyunca bana desteğini esirgemeyen, yayınlarından ve görüşlerinden çok yararlandığım kadim ve bengü dostum Doç. Dr. Soner Akşehirli'ye,

Terim konusunun bilim ve insanlık için önemini hayatımda ilk defa bana anlatan, kavratın ve bir "bilim insanı" olarak kendisine büyük bir hayranlık ve saygı duyduğum sevgili hocam Prof. Dr. Rıza Filizok'a,